

Magdalena Żabowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Witold Śmiech

1. Biogram

Urodzony 4 marca 1917 roku w Jutrzkowicach koło Pabianic, zmarł 4 marca 1991 roku w Łodzi. Polonista i slawista, przez cały okres pracy naukowej związany z UŁ. Uczeń Zdzisława Stiebera, tytuł magistra filozofii w zakresie filologii polskiej uzyskał w 1948 roku („Rozwój grup spółgłoskowych *ś, *ź, *ż”), a stopień kandydata nauk filologicznych w 1955 roku („Rozwój historyczny polskich grup spółgłoskowych *ś, *ź, *ż” (1953)). Od 1968 roku profesor nadzwyczajny nauk humanistycznych, w 1974 uzyskał tytuł profesora zwyczajnego.

Na UŁ pełnił funkcje prodziekana (1960–1969), dziekana (1969–1972), prorektora ds. dydaktyczno-wychowawczych (1972–1975); kierował Katedrą Współczesnego Języka Polskiego (1973–1987), był dyrektorem Instytutu Filologii Polskiej (1979–1981). Twórca i aktywny działacz Łódzkiego Towarzystwa Naukowego (od 1946 roku aż do śmierci), współredaktor czasopisma „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” (od tomu III (1955)).

Główny przedmiot jego zainteresowań stanowiła początkowo fonologia historyczna, dialektologia i toponimia polska (kierował zespołem opracowującym „Słownik nazw terenowych Polski”; „Przymiotnikowe nazwy terenowe Polski”, oprac. S. Gala (1996)), w późniejszym okresie morfologia, zwłaszcza czasownika („Rozwój form czasu teraźniejszego czasownika w języku polskim” (1967); „Funkcje aspektów czasownikowych we współczesnym języku ogólnopolskim” (1971); „Derywacja prefiksalna czasowników polskich” (1986)), a także słowotwórstwo i składnia w aspekcie diachronicznym oraz kultura języka.

2. Morfologia i zmiany językowe

Celem analizy prefiksacji (1986) było wyjaśnienie zasad powstawania czasowników prefiksalnych w perspektywie historycznej. Prefiksy w ujęciu W.Ś. to samodzielne formanty (przedrostki) lub części formantu rozdzielonego (typy derywacji nieciągłej zob. B. Ostromecka-Frączak (1983)). W wyniku derywacji prefiksальной powstają czasowniki dokonane. Czasowniki, które powstały za pomocą tego samego przyrostka, tworzą grupy o wspólnym

„znaczeniu strukturalnym”, por. „znaczenie słownikowe (leksykalne)”; obydwie znaczenia mogą się pokrywać. Prefiks czasownikowy pełni funkcję semantyczną i gramatyczną. Na materiale SJPD zostały opisane prefiksy czasownikowe w kolejności od najbardziej do najmniej produktywnych: *po-*, *s-*, *z(e)-*, *za-*, *na-*, *wy-*, *prze-*, *roz(e)-*, *od(e)-*, *o-*||*ob(e)-*, *u-*, *do-*, *w(e)-*, *pod(e)-*, *przy-*, *nad(e)-*, *w(e)s-*||*(w(e)z-*, *przed(e)-*; przy czym najliczniejsze derywaty tworzone są od najstarszych prefiksów (zob. Dostał 1954). Dla każdego z przedrostków zostały wskazane funkcje semantyczne.

W.Ś. (1971) rozwinął opis aspektu w języku polskim E. Koschmiedera (1934). W definicji aspektu przyjętej (w wyniku modyfikacji teorii A. Dostała (1954)) podkreśla związek aspektu z całościowym ujmowaniem czynności i punktowością. Powstanie kategorii aspektu za Kuryłowiczem (1960) i Maslovem (1959) wiąże z gramatyzacją rezultatywności jako jednego ze sposobów czynności. Aspekt jest związany z kategorią czasu oraz jest zależny od znaczenia czasowników. W zdaniach złożonych aspekt służy do wyrażania stosunków czasowych między akcjami, a także do podkreślania ich jedno- lub wielokrotności.

W zakresie kategorii werbalnych przedmiotem badań W.Ś. były: przechodniość (1976), wielokrotność (1981) i intensywność (1977).

Celem analiz W.Ś. zarówno historycznych, jak i współczesnych faktów językowych było wskazanie przyczyn obserwowalnych zmian i różnic wewnątrzsystemowych, międzyjęzykowych i międzydialektalnych. Wyjaśniał je w perspektywie zmian fonetycznych (np. przewaga w czes. sufiksu *-ní* nad *-nj* jest związana z dyftongizacją długiego *y* w *ej*; 1959) oraz składniowych (np. pojawienie się drugiego *nie* przy *ani*; 1963) i funkcjonalnych, które zaszły w języku (np. przysłówki od zaprzeczonych imiesłowów na *-anie* i *-enie* tworzą się, o ile nie są homonimiczne względem rzeczowników; 1978).

W zakresie opisu składni W.Ś. posługiwał się terminologią i ustaleniami wypracowanymi przez Z. Klemensiewicza. Wyjaśnienia faktów współczesnych poszukiwał W.Ś. w historii języka, często odwoływał się do metody porównawczej – poprzez różnice między językami spokrewnionymi i zachowane fakty gwarowe wyjaśniał odmienność zjawisk językowych. W swoich analizach wskazywał na (współ)zależne przemiany języka na różnych płaszczyznach: fonetyka – słowotwórstwo, słowotwórstwo – składnia, składnia – semantyka, szyk – składnia.

Najważniejsze publikacje

W.Ś. 1953. *Rozwój historyczny polskich grup spółgłoskowych *sr *zr *žr*. Łódź: ŁTN.

W.Ś. 1959. „O przymiotnikach czeskich z sufiksem «-ní»”. *Rozprawy Komisji Językowej* 7: 75–79.

W.Ś. 1963. „O przyczynach pojawienia się drugiego przeczenia w zdaniach wprowadzonych przez spójnik «ani (ni)»”. *Rozprawy Komisji Językowej* 9: 44–49.

W.Ś. 1967. *Rozwój form czasu teraźniejszego czasownika w języku polskim*. Łódź: ŁTN.

W.Ś. 1971. *Funkcje aspektów czasownikowych we współczesnym języku ogólnopolskim*. Łódź: ŁTN.

W.Ś. 1975. „O czasownikach polskich pochodnych od wyrażen przyimkowych”. *Rozprawy Komisji Językowej* 21: 117–119.

W.Ś. 1976. „Przyczyny przechodniości bądź nieprzechodniości czasowników odmiennych bezprzyrostkowych w języku polskim”. *Rozprawy Komisji Językowej* 22: 125–133.

- W.Ś. 1977. „Intensiva z prefiksem «na-» w języku polskim”. *Rozprawy Komisji Językowej* 23: 129–134.
- W.Ś. 1978. „Przysłówki od imiesłowów na «-ny», «-ony» w języku ogólnopolskim”. *Rozprawy Komisji Językowej* 24: 131–136.
- W.Ś. 1981. „Wpływ przysłówków tempa na krotność czasowników niedokonanych w języku polskim”. *Rozprawy Komisji Językowej* 27: 109–110.
- W.Ś. 1986. *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- W.Ś. 1987a. „O niektórych wskaźnikach intensywności akcji w języku polskim”. *Rozprawy Komisji Językowej* 33: 165–172.
- W.Ś. 1987b. „O zaprzeczonych i niezaprzeczonych formach rozkaznika w języku polskim”. *Rozprawy Komisji Językowej* 33: 155–163.
- W.Ś. 1996. *Przymiotnikowe nazwy terenowe Polski*, oprac. S. Gala. Łódź: ŁTN.

Literatura podmiotowa i inne publikacje

- Dostál, A. 1954. *Studie o vidovém systému v staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakl.
- Koschmieder, E. 1934. *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie*. Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół.
- Kuryłowicz, J. 1960. „On Certain Analogies and Differences Between the Slavonic, Gothic O. Irish Conjugations”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 19: 117–124.
- Maslov, J.S. 1959. „Zur Entstehungsgeschichte des slavischen Verbalaspektes”. *Zeitschrift für Slawistik* 4(1): 560–568.
- Ostromęcka-Frączak, B. 1983. *Czasowniki polskie z formantem rozdzielonym*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Ostromęcka-Frączak, B. 1992. „Profesor Witold Śmiech (1917–1991): życiorys naukowy”. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica* 26: 6–10.
- Ostromęcka-Frączak, B. 2016. „W dwudziestą piątą rocznicę śmierci Profesora Witolda Śmiecha (4 III 1917 – 4 III 1991)”. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN* 57: 7–16.
- Ostromęcka-Frączak, B. 2018. „Witold Śmiech – życie i dzieło”. W *MY z NICH 2. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Z. Greń, K. Kleszczowa, i Z. Zaron. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 157–167.
- Wróbel, H. 1978. „O zasadach opisu słowotwórczego polskich czasowników prefiksalnych”. *Studia Gramatyczne* 2: 105–119.